

Олександра Гавеля, член спілки журналістів України

Національний університет біоресурсів і природокористування України

АКСІОЛОГІЯ ХРИСТІАНСТВА ЯК СКЛАДОВА СЕНСУ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: РЕЛІГІЄЗНАВЧО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Oleksandra Havelia, member of the Union of Journalists of Ukraine

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

AXIOLOGY OF CHRISTIANITY AS A COMPONENT OF THE MEANING OF LIFE OF MODERN YOUTH: RELIGIOUS AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS

This article examines Christian axiology as a component of the meaning of life of modern youth. On the basis of theoretical and methodological analysis, the concept of values, their hierarchy, and the content of religious consciousness are determined. As a result of an empirical study conducted by the author, which involved 517 respondents from different regions of Ukraine, the meaning of life of modern youth in the context of Christian axiology was revealed.

The article identifies that Christian axiology influences the religious consciousness of modern youth through concepts, ideas, thoughts, and other spiritual values that are reflected in spiritual culture and religious knowledge. Also, the axiosphere of the personality may reveal his\her relation to values and to themselves, which acts as one of the components of their consciousness and is called self-consciousness.

Keywords: axiology, Christianity, Christian axiology, consciousness, religious consciousness, meaning of life, modern youth, values, hierarchy of values, family institute.

У зв'язку з відродженням в Україні інтересу до духовних знань та процесами державотворення, особливо гостро постає проблема дослідження цінностей християнства. Аксиологія як складова класичної філософії виступає основою формування свідомості сучасної молоді.

Аксиологічний момент супроводить всяке відношення людини до християнської релігії у якості оцінки її значення. Характер реального відношення при цьому визначає і рівень цінності. Він залежатиме від ідеалів і позицій суб'єкта, від властивостей об'єкта і від сутнісної сили, за допомогою якої суб'єкт освоює світ.

Для вирішення завдань, поставлених у роботі, використано низку основних підходів і методів. Серед них: *аксіологічний підхід* – у вивчені та узагальненні результатів аналізу релігійних і сімейних пріоритетів і цінностей сучасної молоді України; *структурно-функціональний підхід* – для визначення ролі та місця різних релігійних організацій та інституту сім'ї у формуванні ціннісної основи свідомості і моралі сучасної молоді; *порівняльний метод*, який дозволяє виявити спільне та відмінне у наукових та теологічних інтерпретаціях духовних цінностей.

Специфічне ставлення українського народу до питань релігії пов'язане з особливостями його менталітету, який виявляється у спільному характері і загальноновизнаних цінностях.

Слово „цінність” вживають для позначення не об'єкта взагалі, а лише тих його елементів, котрі причетні до відношень, що виникають між людьми та об'єктами.

В певній частині літератури цей термін денотує не об'єкт чи його елементи, а швидше доречність об'єкта чи його окремих елементів щодо позицій, потреб, і бажань тих чи інших людей. В цьому розумінні об'єкти чи їх елементи вже не цінності, а мають цінність. Нарешті, термін може вживатися для позначення так званих культурних стандартів, що поділяються певною спільністю людей і правлять за еталони порівняння й оцінки як об'єктів, так і позицій, потреб та бажань.

Звернення до таких стандартів дозволяє більш чітко визначити до чого прагнуть ті чи інші спільноти людей, що саме наповнює їх життя сенсом. Це дозволяє вести більш предметну розмову щодо тих елементів, які складають загальне уявлення про християнську аксіологію як можливий

спосіб формування свідомості сучасної молоді.

Властивості предметів чи явищ корисні і цінні не самі по собі, а лише тоді, коли вони вдовольняють потреби людини. Людина, що належить певному суспільству, класу, нації, групі, відтворюючи умови свого життя, виявляє корисність природних і суспільних речей та явищ і цінує їх. Останні, звичайно, існують об'єктивно, але їх цінність – це не природа, а суспільно значуща властивість, що пізнається не при ізольованому аналізі предмета, а у відношенні його об'єктивних властивостей до потреб людини, котра є мірою їх корисності, значущості, цінності, принадності.

На думку неофрейдиста Е. Фрома, цінність має «об'єктивну вагомість», однак вона «існує лише у відношенні до існування людини; поза нею немає жодних цінностей»¹.

Д. Паркер виходить з того, що речі, взяті самі по собі, ще не цінності. „Вони цінні, але не цінності”².

Цікавим є міркування американського соціолога Дж. Фіхтера: «...три елементи мають бути враховані у дискусії про соціальні цінності: а) сам об'єкт, котрий є цінністю; б) здатність об'єкта вдовольняти соціальні потреби; в) оцінка людьми цього об'єкта і його здатності давати задоволення»³. Тут Дж. Фіхтер з одного боку, визнає, що пізнання суті цінності не вичерпується дослідженням лише об'єкта, носієм або ж об'єктом цінності. Що ж до самого поняття цінності, то зміст його, очевидно, має відображати взаємодію суб'єкта і об'єкта.

В цьому контексті важливо, що аксіологія християнства має розглядатися не лише як вчення про релігійні цінності, але і як основа формування свідомості людини. Таким чином виявляється можливість її одночасного втручання у взаємодію об'єкта, котрим є цінності християнської релігії, і суб'єкта, який постійно самостійно інтерпретує означені цінності.

Сказати про добро і зло, про кохання й розлуку, про прекрасне і трагічне, про істину, що вони потрібні, корисні (чи навпаки, шкідливі), і обмежитися цим – це значить вказати лише на їх вихідне джерело.

Але цінності такого порядку пов'язані зі своїм джерелом дуже й дуже опосередковано, як з передумовою, що безпосередньо не входить в оцінку. В релігійних цінностях відсутній елемент безпосереднього практичного інтересу, в чому виявляється їх специфіка. Тут ми маємо справу з духовними потребами та ідеалами людини⁴.

Н. Фон Гартман розглянув наступну ієрархію цінностей: задоволення, доцільність, краса, моральність, релігійність⁵.

Визначаючи моральну цінність людського вчинку Н. Гартман зазначає, що таким він є завдячуючи меті, яка містить у своєму змісті певне благо. Зло руйнує особистість, накликає на неї засудження, презирство, відразу з боку інших людей. Водночас той, хто несе відповідальність за власні вчинки, має і певні заслуги. На добро і зло здатна лише вільна людина. Специфіка ж моральних цінностей полягає не в їх висоті, а у співвідношенні зі свободою, яку неможливо обмежувати власними усвідомленими рішеннями або намірами. Вирішальне значення у поведінці людини має те чи інше свідоме рішення, яке може виявитися вже в її загальній моральній установці. У ній закладена відповідальність і заслуга⁶.

Е. фон Гартман вказує, що важливою складовою етики є те, що ніхто не робить зла заради самого зла, однак кожний завжди уявляє собі благо (цінне). Вченим показано як у християнській етиці враховується інший визначальний момент, котрий протистоїть в людині знанню про благо – момент слабкості, підпорядкованості нижчим силами. На його думку навіть підпорядкована афектам воля все одно орієнтована на цінності, хоча вони є нижчими цінностями. Вона захоплена зовнішніми, морально індиферентними цінностями благ; їй не вистачає залежності від вищих, тобто моральних цінностей⁷.

Важливою є думка Н. фон Гартмана щодо усвідомлення людиною «висоти» моральних цінностей. Будь-яка ціннісна свідомість здійснює моральний відбір, усвідомлює ієрархію цінностей.

¹ Гартман Н. (1925). *Фон. Етика. Введение*. СПб.: Владимир Даль, 95.

² Parker H. D. (1957). *The Philosophy of Value*. Michigan, 6.

³ Fichter, H. J. (1957). *Sociology*. Ahe University of Chicago, 293.

⁴ Там само, 294.

⁵ Гартман Н. (1925). *Фон. Етика. Введение*. СПб.: Владимир Даль, 292.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

Філософ звертає увагу на те, що «ціннісне почуття людини може її куди-небудь вести тільки тоді, коли воно одночасно є почуттям ієрархії цінностей»¹.

Важливо, що це почуття повинно бути первинним, а не досягнутим завдяки людській рефлексії. З почуттям самоцінності має бути безпосередньо пов'язане почуття висоти цінності.

Розглядаючи ієрархію ціннісних орієнтацій української молоді, О. Савчук найвище підносить ті, що пов'язані з ідеалами і життєвими цілями особи².

До високих моральних цінностей філософ відносить: благородство, чистоту, добросесність, справедливість, мудрість, хоробрість, витримку та ін. До приватних моральних цінностей (другого рівня): любов до ближнього, правду і щирість, надійність і вірність, довіру, скромність, віру смиренність та ін.

Аксіологія визначає універсальні та духовно-ідеальні цінності. До універсальних цінностей належить стан здоров'я людини, різні психічні стани (відчуття радості, комфорту, щастя, та ін.), соціальні цінності (рівень життя населення, соціальне забезпечення, мир і т.д.) та духовні цінності (культурні явища в яких відобразились філософські ідеї, наукові спостереження та винаходи, моральні вчення) та ін. До духовно-ідеальних цінностей відноситься: любов, святість, істина справедливість, честь, добро та ін.

У Новому заповіті чітко визначено ієрархію цінностей християнства. На першому місці знаходиться любов до Господа Бога. Наступною в ієрархії цінностей можна визначити любов до ближнього, тобто до людини. Далі йде шанування батьків. Далі – подружня вірність, цінність сім'ї та її збереження.

Означена ієрархія цінностей християнства впливає на визначення віруючою людиною сенсу власного життя та є способом формування у молоді релігійних переконань, ідей та поглядів.

Теологи зазначають, що найвищою духовно-ідеальною цінністю є Бог. В цьому виявляється специфіка аксіології християнства. У Новому Заповіті (1-е Івана. Гл. 4. Вірш 16) написано: „Бог є любов, і той хто перебуває у любові перебуває в Бозі, і Бог у ньому”. Те, що Бог створив світ і опікується ним, виступає найвищим проявом Його любові до людей. Водночас перебування в любові потребує від самої людини діяти милосердно, прощати ворогів, закликає людину до самопожертви заради ближнього.

Отже, смиренність і молитва за своїх ворогів, вміння щиро їм пробачити – це ознаки християнської віри, яка допомагає людині досягти почуття висоти цінності.

Аксіологія християнства дає відповідь на питання: «На які ж види цінностей треба орієнтуватися, даючи визначення поняття цінності? На безпосередні, цінності першої потреби (життя, блага), чи на опосередковані, цінності другої потреби (істини, свободи, добра, краси)? Біблія не заперечує значення матеріальних цінностей, і навіть вчить людей як можна досягти щастя у земному житті. При цьому цінності духовного порядку посідають пріоритетне місце в християнстві.

Аксіологія християнства є основою формування релігійної свідомості сучасної молоді України, становлення світогляду особистості.

В роботі О. Поліщук «Вплив засобів комунікації на формування ієрархії цінностей і ціннісних орієнтацій особистості» зазначається, що «цінності постають формоутворюючим елементом не лише у процесі становлення світогляду особистості, а й буття, в якому перебуває суб'єкт. Вони існують у світі, а людина лише їх обирає, і в той же час, обравши певні цінності, вона створює нові. Таким чином, природа цінностей у відношенні до суб'єкта буття має двоякий характер: з одного боку, суб'єкт формується під впливом тих чи інших цінностей, з іншого творить нові»³.

На його думку релігійна свідомість людини турбується про такі питання як питання життя як такого, смислу життя, людського існування, добрих та злих вчинків та причин їх здійснення, а також людських чеснот.

А. Іванченко досліджує головні елементи релігійної свідомості та визначальні для її розвитку фактори. До яких він відносить особливості характеру, взаємини в сім'ї, особливості вікового

¹ Гартман Н. (1925). *Фон. Етика. Введение*. СПб.: Владимир Даль, 291.

² Савчук, О. (2012). Динаміка ціннісних орієнтацій української молоді. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 16, 60-67. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2012_16_10> (2019, листопад, 15).

³ Поліщук О. С. (2017). Вплив засобів комунікації на формування ієрархії цінностей і ціннісних орієнтацій особистості. *Гілея Науковий вісник. Збірник наукових праць*, 119 (4), 260.

розвитку хлопців та дівчат. Він доводить, що визначальними компонентами релігійної свідомості виступають: віра, мова, досвід та світорозуміння. Як найважливіші складові частини релігійної свідомості віра і релігійний досвід доповнюють одне одного. Людина формулює свої думки за допомогою мовлення, яке супроводжує релігійний стан її свідомості. На думку А. Іванченко, таке релігійне мовлення відрізняється від побутової мови своєю ритмічністю і поетичністю, образністю та асоціативністю, ритуалізмом, тощо¹.

Необхідно підкреслити, що на ментальному рівні християнські цінності є найбільш інтегрованими у свідомість українців. Це пояснюється тим, що на рівні їх поняттєвої логіки, мовної експлікації, вони є найбільш зрозумілими і доступними, відповідають особливостям світосприйняття та світорозуміння нашого народу.

Методологічні аспекти динаміки релігійної свідомості розглянуто в праці О.Сидоркіної, яка вказує: «релігійна свідомість характеризується постійним динамізмом, якому притаманні закономірності циклічності, повторюваності з діалектичним запереченням та розвитком актуального потенціалу попередніх етапів»².

На її думку, «особливості сучасних тенденцій в розвитку релігійної свідомості виявляються у поєднанні процесів актуалізації релігійного досвіду (як традиційного, так і нетрадиційного), а також у частковому розмиванні релігійності, що призводить до відходу від релігії. Відбувається суб'єктивізація та антропологізація релігійної свідомості у межах релігійного модернізму з граничним вираженням цього процесу в ототожненні релігії з морально-етичними категоріями, у поєднанні віросповідних та елементів позавіросповідних форм релігійної свідомості і поведінки»³.

Л. Вороновська вказує, що релігійна свідомість сучасної людини будується на основі віри, мови, релігійного переживання і досвіду»⁴.

Вчена заглиблюється у зміст релігійної свідомості людини, і визначає, що він висвітлюється за допомогою виразу символів, через посилення на релігійні догмати і норми моралі (як на аксіоми), через активізацію паттернів практичної поведінки, через сюжетність проповіді як поєднання живої картини дійсності і архетипічного образу, а також через ритуальну багатозначність оповідей⁵.

М. Хайдеггер у своїй філософії виходив з принципу, що людина – це тут-буття. Екзистенція, на думку філософа, – це буття, наділене свідомістю, яким за визначенням може володіти тільки людина. Людина, на відміну від всіх інших форм існування, може сприймати, що М. Хайдеггер трактує як намагання людини дізнатися про сенс свого буття. Людське існування стикається з випадковостями, ризиком, смертю, питаннями, абсурдом, і сама людина намагається зрозуміти і запитує себе про сенс всього, що відбувається⁶.

Релігієзнавче визначення цінностей вимагає розглядати їх як сукупність ідей, норм поведінки, за допомогою яких відбувається задоволення духовних потреб віруючого. Водночас специфічне ставлення українців до питань релігії, пов'язане з особливостями їх менталітету (як спільного характеру і духовної налаштованості). Визначальними ознаками релігійної свідомості українців є її активний розвиваючий початок, постійний пошук можливості внутрішнього спілкування з Богом, прагнення поглиблювати власну віру через здобування знань із Біблії.

Під релігійним світоглядом розуміються будь-які ідеологічні, філософські, теологічні системи, що передбачають свій підхід до глобального розуміння Бога, світу і ставлення людини до Бога і світу. Для світогляду кожного християнина характерна своя особлива позиція, з якої він підходить до означених питань. Водночас кожна система має свою систему цінностей, які впливають на формування релігійної свідомості сучасної молоді.

¹ Іванченко, А. С. (2007). Соціокультурні та психологічні аспекти релігійної свідомості: *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук*. Київ.

² Сидоркіна, О. М. (2011). Динаміка релігійної свідомості: методологічний аспект. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*, 14, 2, 58.

³ Там само.

⁴ Вороновська, Л. Г. (2007). Релігійна свідомість: минуле і сучасне: Лівобережна Україна у Всеукраїнському філософсько-культурному вимірі. *Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернігів*, 3.

⁵ Там само, 13.

⁶ Хайдеггер, М. (1998). *Пролегомени к истории понятия времени*. Томск, 111.

Передача сприйнятої ззовні інформації, а також нескінченного розмаїття реального чуттєвого відображення виявляється у судженнях людини через логіко-психологічні процеси її свідомості.

Дійсність, розділена за допомогою знаків мови на елементи, в актах судження знову набуває втраченої цілісності, хоч ця остання ніколи не може охопити всю дійсність цілком, а тільки окремі її сторони, частини, аспекти.

У християнській аксіології зосереджений максимально повний зміст релігійної свідомості, накопичений багатьма поколіннями віруючих людей. Цей досвід стосується відображення об'єктивної дійсності крізь призму біблійних цінностей. Він допомагає молоді сформуванню уявлення про мораль та сімейні цінності в контексті християнських цінностей.

Результати оцінювання різних явищ дійсності крізь призму християнських цінностей виявляються як важливі складові єдиного процесу становлення і розвитку людської свідомості. Аксіологічний аспект свідомості виражає її вибірковість в орієнтації на вироблені суспільством цінності.

Свідомість виступає як вищий рівень організації психічного життя суб'єкта, завдячуючи діяльності якої людина стає здатною виділяти себе з навколишньої дійсності, відображати цю дійсність у формі психічних образів, які служать регуляторами цілеспрямованої діяльності.

Найважливішою функцією свідомості є уявна побудова дій, також вміння бачити наслідки виходячи з досвіду, самоконтроль власної поведінки а також звіт перед самим собою про явища, котрі відбуваються в духовному або в оточуючому світі особистості. Вона виявляється в унікальному ставленні суб'єкта до оточуючого середовища та його неповторних відносинах зі світом реальності. Існує суттєва відмінність між тим як сприймає і усвідомлює цей світ віруюча і невіруюча людина.

Свідомість – це складне системне утворення, що має різні рівні. Зазвичай, ці ступені діагностуються за характером орієнтації в навколишній дійсності, у здатності зосереджуватися на об'єктах думки і дії тощо. Вона виступає найвищим рівнем регуляції діяльності людини. Її формування відбувається на основі прийнятих людиною цінностей і моральних норм, які стали інтегральним компонентом життя особистості. Увійшовши в систему її переконань, вони реалізуються за виразним розумінням кінцевих цілей і можливих наслідків дій. Водночас аксіологія християнства визначає специфічні переконання людини, пов'язані з її вірою та конфесійним віровченням.

Самооцінка виступає однією з найважливіших сторін самосвідомості людини. Спілкуючись, людина довільно, або мимовільно, порівнює себе з іншими, і знаходить у себе риси, які споріднюють її з ними, або відрізняють від них. Це формує її самосвідомість.

Релігійна самосвідомість виявляється в умовах, коли людина має можливість порівнювати себе з представниками інших християнських конфесій. Якості, які людина при цьому собі приписує, створюють загальну картину образу віруючого християнина, що сприяє власному самоусвідомленню як представника певної конфесії.

Отже, християнська аксіологія сприяє прояву свідомості в ідеях, уявленнях думках та інших духовних проявах, з яких і складається релігійна свідомість. Це знаходить своє відображення в духовній культурі і релігійних знаннях. Відношення людини до цінностей та до себе самого також являється однією із складових свідомості і називається самосвідомістю. Самосвідомість має соціальну природу.

Визначальними ознаками релігійної самосвідомості українців є її активний розвиваючий початок, постійний пошук можливості внутрішнього спілкування з Богом, прагнення поглиблювати власну віру через знання Біблії.

Формування релігійної свідомості сучасного віруючого відбувається під впливом багатьох соціокультурних факторів. Релігійна самосвідомість відображує відношення молоді до себе, і пов'язана не лише з її самооцінкою, але й з оцінкою власної поведінки крізь призму релігійних цінностей. Це обумовлює потребу у виявленні у світогляді і світобаченні сучасної молоді аксіологічних складових, які постають в контексті міжконфесійних християнських дискурсів.

Нами було проведено емпіричне дослідження в якому брало участь 517 респондентів що проживають в різних регіонах України. Ми запитали молодь в чому полягає для них сенс життя.

СЕНС ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ХРИСТИЯНСЬКОЇ АКСІОЛОГІЇ*(Ми запропонували респондентам вибрати декілька варіантів із представлених в анкеті)***Група 1 (130 респондентів)**

<i>Сенс життя</i>	<i>Кількість респондентів у відсотках</i>
У створенні благополучної сім'ї	61,54%
У досягненні особистого щастя	43,85%
У служінні Богу	33,85%
У важливих подіях (одруження, народження дітей, закінчення вишу, вихід на роботу)	33,85%
У вдосконаленні власної душі	28,46%
У пошуку нових знань	25,38%
У боротьбі з власними недоліками	20,77%
У служінні ближнім і допомозі нужденним	18,46%
У кар'єрному зростанні	17,69%
У продовженні роду	15,38%
У спілкуванні	14,62%
У вдосконаленні власного розуму	13,85%
У досягненні високої моральності	9,23%
У збагаченні і накопиченні матеріальних благ	4,62%
Задля досягнення особистої слави	3,08%
Задля досягнення влади над людьми	0,77%
У спасінні своєї душі	0,77%
У спасінні душ ближніх	0,77%

Група 2 (274 респондента)

<i>Сенс життя</i>	<i>Кількість респондентів у відсотках</i>
У досягненні особистого щастя	60,22%
У створенні благополучної сім'ї	55,47%
У кар'єрному зростанні	35,77%
У пошуку нових знань	35,4%
У вдосконаленні власної душі	32,85%
У вдосконаленні власного розуму	28,1%
У важливих подіях (одруження, народження дітей, закінчення вишу, вихід на роботу)	27,74%
У спілкуванні	25,91%
У боротьбі з власними недоліками	21,9%
У продовженні роду	21,53%
У збагаченні і накопиченні матеріальних благ	16,06%
У досягненні високої моральності	13,14%
У досягненні особистої слави	7,3%
У служінні ближнім	6,93%
У служінні Богу	6,93%
У позбавленні від страждань	6,57%
У досягненні влади над людьми	4,74%

Група 3 (111 респондента)

<i>Сенс життя</i>	<i>Кількість респондентів у відсотках</i>
У досягненні особистого щастя	56,76%
У вдосконаленні власного розуму	43,24%
У пошуку нових знань	38,74%
У створенні благополучної сім'ї	35,14%
У кар'єрному зростанні	33,33%
У вдосконаленні власної душі	31,53%
У боротьбі з власними недоліками	31,53%
У важливих подіях (одруження, народження дітей, закінчення вишу, вихід на роботу)	26,13%
У спілкуванні	24,32%
У збагаченні і накопиченні матеріальних благ	16,22%
У продовженні роду	10,81%
Задля досягнення особистої слави	9,01%
У досягненні високої моральності	8,11%
У досягненні влади над людьми	8,11%
У позбавленні від страждань	4,5%
У служінні ближнім	1,8%

References:

- Voronovska, L. H. (2007). *Relihiyna svidomist: mynule i suchasne: Livoberezhna Ukrayina u Vseukrayinskomu filosofsko-kulturnomu vymiri* [Religious Consciousness: Past and Present: Left Bank Ukraine in the All-Ukrainian Philosophical and Cultural Dimension]. *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya, m. Chernihiv* [International Scientific and Practical Conference, Chernihiv], 9-11. [in Ukrainian].
- Gartman, N. (1925). *Fon. Etika. Vvedeniye* [Ethics. Introduction]. St. Petersburg.: Vladimir Dal. [in Russian].
- Ivanchenko, A. S. (2007). *Sotsiokulturni ta psykholohichni aspekty relihiynoyi svidomosti* [Sociocultural and Psychological Aspects of Religious Consciousness] *Avtoreferat dysertatsiyi na zdotutya naukovoho stupenya kandydata filosofskiykh nauk* [Thesis for a Candidate of Philosophy Degree]. Kyiv. [in Ukrainian].
- Polishchuk O. S. (2017). *Vplyv zasobiv komunikatsiyi na formuvannya iyerarkhiyi tsinnostey i tsinnisnykh oriyentatsiy osobystosti* [The influence of communication on the formation of the hierarchy of values and values of personality]. *Hileya Naukovyy visnyk. Zbirnyk naukovykh prats* [Gilea Scientific Bulletin. Proceedings], 119 (4), 259-266. [in Ukrainian].
- Savchuk, O. (2012). *Dynamika tsinnisnykh oriyentatsiy ukrayinskoyi molodi* [Dynamics of value orientations of Ukrainian youth]. *Aktualni problemy sotsiologiyi, psykholohiyi, pedahohiky* [Actual Problems of Sociology, Psychology, Pedagogy], 16, 60-67. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2012_16_10> (2019, November, 15). [in Ukrainian].
- Sidorkina, O. M. (2011). *Dynamika relihiynoyi svidomosti: metodolohichnyy aspekt* [Dynamics of Religious Consciousness: Methodological Aspect]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsynoho universytetu. Seriya: Filosofiya. Kulturolohiya* [Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology], 14, 2, 56-59.
- Frankl, V. (1990). *Chelovek v poiskakh smysla: Sbornik* [Man in Search of Meaning: Collection]. Moscow. <<http://www.klex.ru/2bv>> (2019, November, 15). [in Russian].
- Fromm, E. (2004). *Begstvo ot svobody. Chelovek dlya samogo sebya* [Escape from freedom. Man for himself]. Moscow. [in Russian].
- Hajdegger, M. (1998). *Prolegomeny k istorii ponyatiya vremeni* [Prolegomena to the History of the Concept of Time [trans. with him. EV Borisov]. Tomsk. [in Russian].
- Fichter, H. J. (1957). *Sociology*. Ahe University of Chicago. [in English].
- Parker, H. D. (1957). *The Philosophy of Value*. Michigan. [in English].